

**Dagmara Sidyk
Marlena Szyber**

OCHRONA MAŁOLETNIICH PRZED SZKODLIWYMI TREŚCIAMI W SIECI – REKONESANS

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje zagadnienie ochrony małoletnich przed nieodpowiednimi treściami dostępnymi online. Poprzez przytoczenie wiodących teorii socjologiczno-medioznawczych, w tekście omówiono zarys wpływu mediów na odbiorców (nie tylko tych najmłodszych). Autorki przywołują opracowaną przez Komisję Europejską typologię treści nieodpowiednich dla małoletnich, a także charakteryzują dwa obecnie najgroźniejsze zjawiska: patostreaming i sharenting.

Słowa kluczowe: media, ochrona małoletnich, sieć, sharenting, patotreści

Współcześnie media stały się istotnym elementem rzeczywistości społecznej. Coraz więcej obszarów życia społecznego i prywatnego jest upublicznianych, a ludzie mogą dzięki temu uczestniczyć w zdarzeniach, które wcześniej były dla nich niedostępne. Media mogą być traktowane jako pośrednik między różnymi grupami społecznymi, który pozwala opinii publicznej na obserwację otoczenia. Zarówno prasa, radio i telewizja, jak także Internet, konstruują wiedzę na temat rzeczywistości. Są one swoistym systemem obserwującym. W tym miejscu pojawia się jednak problem wzajemnej relacji obrazu medialnego a realnej rzeczywistości. Media konstruują uproszczone obrazy, które opierają się tylko na obserwacji. Jak twierdzi M. Bogunia-Borowska „media wytwarzają obrazy, a nie pokazują prawdziwej rzeczywistości”[1]. Zgodnie z perspektywą konstruktywistyczną świat telewizyjny odpowiada światu realnemu, jednak go nie imituje i w pełni go nie odzwierciedla. Medialny świat jest rodzajem artefaktu, a każda relacja jest rodzajem konstruktów, który nie zawsze jest całkowicie zbieżny z rzeczywistością. Przekaz jest konstruowany przez zestaw konwencji, które dorosły odbiorca potrafi zrozumieć. Nie jest jednak w pełni świadomy ich istnienia. Jest to jednak zdecydowanie utrudnione w przypadku dzieci i młodzieży.

W odniesieniu do konwencjonalności przekazu medialnego konieczne jest odwołanie się do metafory mediów jako okna. Nie jest to okno, które wiernie przedstawia świat realny. Rzeczywistość przedstawiona jest w granicach jego framug, które stanowią wyżej wspomnianą konwencję. Ta zmienia kształt przekazu i wymusza na dziennikarzu skróty i uproszczenia pewnych zjawisk [2]. T. Goban-Klas przedstawia dwie koncepcje oddziaływania mediów na ich odbiorców. Pierwsza sformułowana przez Maxwella McCombsa i Donalda Shawa nazwana została hipotezą porządku dziennego. Środki masowego przekazu przedstawione zostały jako te, które mają istotny wpływ na kierowanie uwagi społeczeństwa na sprawy według niego istotne. Podejmowanie w mediach danego tematu przekonuje odbiorcę o jego ważności. Skupia przez to na nim swoje zainteresowanie. Drugie zjawisko, zwane spiralą milczenia, opiera się na tezie, że odbiorcy utożsamiają swoje zdanie z opinią dominującą w mediach. Wynika to z faktu, iż media są najmocniej dostępnymi środkami oceny przeważających przekonań [3]. Warto zwrócić również uwagę na koncepcję wskaźników kulturalnych George'a Gerbnera, wedle której odbiorcy bardziej ufają obrazowi rzeczywistości przedstawianemu przez media niż wynikającemu z samodzielnej obserwacji [4].

MAŁOLETNI A MEDIA I ICH ZAWARTOŚĆ

Szeroko zakrojone badania na temat oddziaływania mediów na dzieci pokazują, że media mogą mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na ich rozwój. Tym samym pojęcie ochrony małych dzieci w kontekście mediów dotyczy właśnie zapewnienia, że szkodliwe treści w mediach nie zaszkodzą fizycznemu i psychicznemu rozwojowi dzieci.

Powyżej wspomniane teorie pokazują, jaki wpływ mogą mieć media na swoich odbiorców. Te same koncepcje można odnieść do małych dzieci i ich sposobów konsumpcji mediów, zwłaszcza *online*. To właśnie one pomagają im uczyć się, zapewniają rozrywkę oraz umożliwiają utrzymywanie kontaktu z innymi ludźmi i całym światem. Niezależnie od tego, czy nam się to podoba czy nie, media odgrywają niezwykle

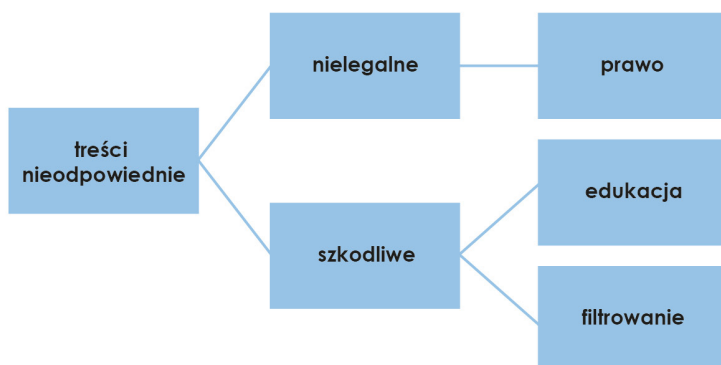
ważną rolę w życiu dzieci, gdyż otaczają je od urodzenia – platformy internetowe oraz treści (medialne i komunikacyjne) są częścią ich środowiska: życia rodzinnego, zabawy oraz rozwoju umiejętności społecznych.

Szeroko zakrojone badania na temat oddziaływania mediów na dzieci pokazują, że media mogą mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na ich rozwój. Tym samym pojęcie ochrony małych dzieci w kontekście mediów dotyczy

właśnie zapewnienia, że szkodliwe treści w mediach nie zaszkodzą fizycznemu i psychicznemu rozwojowi dzieci. Warto jednak zaznaczyć, że ochrona małoletnich w związku z wpływem na nich przekazu medialnego nie jest nowym zjawiskiem. Wcześniej skupiano się głównie na wpływie filmu i telewizji, ale wraz z rozwojem mediów pojawiła się potrzeba uregulowania tego problemu w kontekście korzystania przez dzieci i młodzież z Internetu, w tym gier i mediów społecznościowych.

Jako najczęstsze problemy związane z korzystaniem przez dzieci i młodzież z mediów online wymieniane są: pornografia, przemoc, reklama i uzależnienie od gier. Jednym z istotnych problemów jest także tzw. child grooming, czyli relacja stworzona za pomocą sieci między osobą dorosłą a dzieckiem w celu jego uwiedzenia i wykorzystania seksualnego. Od 2010 r. jest to przestępstwo uregulowane przez art. 200a Kodeksu karnego.

Na wstępie należy zastanowić się, jakie treści internetowe mogą być uznane za szkodliwe dla małoletnich, czyli takie materiały „które mogą wywołać negatywne emocje u odbiorcy lub które promują niebezpieczne zachowania” [5]. Komisja Europejska już w połowie lat 90. zaproponowała podział nieodpowiednich materiałów online na treści niezgodne z prawem i treści szkodliwe, jednak niełamujące prawa [6] (Rysunek 1).

Rysunek 1. Schemat podziału treści nieodpowiednich dla małoletnich wraz z proponowanym sposobem ich ograniczania (źródło: *Illegal and harmful content on the internet. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM (96) 487 final, 16 October 1996.)

Unia Europejska w swoich działaniach w tym obszarze kładzie nacisk na kampanie informacyjne i edukację. Jedną z inicjatyw podejmowanych przez jej organy są strategie mające na celu zajęcie się szczególnie potrzebami nieletnich korzystających z Internetu, tak aby sieć była miejscem, w którym dzieci mogą uzyskać dostęp do wiedzy, bezpiecznej komunikacji, a także rozwijać swoje umiejętności. Jako przykłady można podać takie strategie jak: „Strategia na rzecz lepszego Internetu dla dzieci” (COM/2012/0196), „The Safer Internet Forum” czy „EU Kids Online”, w którym zawarto ciekawą i wartą przytoczenia w tym artykule kwalifikację zagrożeń w Internecie.

Pierwszym z nich są zagrożenia związane z agresją, w tym z przemocą, okrucieństwem i drastycznymi scenami. Drugim typem zagrożenia jest seks - pornografia i napastowanie seksualne. Jako trzecie zagrożenie wskazano wartości związane z rasizmem i nienawiścią, czyli tzw. hejtem. Czwarty typ zagrożenia,

czyli zagrożenia komercyjne, wiążą się z marketingiem i perswazją, ale także nadużyciem prywatności, wykorzystaniem danych osobistych, naruszeniem praw autorskich czy też hazardem online.

Warto przytoczyć, na jakie treści szkodliwe w sieci wskazują sami małoletni. Według raportu z badania UE „Kids Online 2018” dzieci i młodzież spotkali się w Internecie z informacjami dotyczącymi brania narkotyków, krwawymi lub brutalnymi obrazami, hejtem, propagowaniem anoreksji lub bulimii, a także ze sposobami na popełnienie samo-

Badanie wykazało, że młode osoby uzyskują pomoc w obszarze wyszukiwania treści lub wykonywania czynności związanych z internetem od rówieśników. Najrzadziej, badani dzielili się wiedzą o etycznej ocenie treści internetowych, a także wiedzą, jak bezpiecznie korzystać z internetu i zachowywać się wobec innych. To świadczy o potrzebie edukacji i uświadamiania dzieci i młodzieży na temat tego, jakie problemy wiążą się z korzystaniem przez nich z sieci i mediów.

bójstwa czy zrobienie sobie krzywdy fizycznej.

To samo badanie wykazało, że młode osoby uzyskują pomoc w obszarze wyszukiwania treści lub wykonywania czynności związanych z Internetem od rówieśników. Najrzadziej badani dzielili się wiedzą o etycznej ocenie treści internetowych, a także wiedzą, jak bezpiecznie korzystać z Internetu i zachowywać się wobec innych. To świadczy o potrzebie edukacji i uświadamiania dzieci i młodzieży na temat tego, jakie problemy wiążą się z korzystaniem przez nich z sieci i mediów.

SHARENTING

W zakresie sposobów korzystania z mediów społecznościowych interesującym zjawiskiem z punktu widzenia ochrony małoletnich jest instarodzicielstwo (ang. *instaparenting*). Termin ten opisuje publikowanie zdjęć związanych z rodzicielstwem na Instagramie, postrzegane jako nowy sposób autokreacji. W tym kontekście szczególnie niebezpiecznym trendem jest *sharenting*, czyli nadużywanie Internetu przez rodziców w celu udostępniania treści dotyczących ich dzieci. Uwagę na problem bezrefleksyjnego publikowania zdjęć dzieci online zwraca między innymi Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę poprzez kampanię społeczną „Pomyśl zanim wrzucisz”, która uwypukla kwestie prywatności dzieci oraz potencjalnych niebezpieczeństw, będących następstwem nieodpowiedzialnego udostępniania treści o swoich pociechach.

Ten problem dostrzeżony został także w innych krajach, na przykład w Wielkiej Brytanii, gdzie prywatność dzieci analizowana jest w kontekście kontroli rodzicielskiej [7].

PATOTREŚCI W SIECI

Zjawisko internetowych patotreści (demoralizującej zawartości medialnej, prezentującej zachowania niezgodne z normami społecznymi) swoim zasięgiem obejmuje różne formy internetowej twórczości. Do treści tego typu zaliczyć należy wszelkie materiały dostępne w Internecie (zwłaszcza na platformach społecznościowych i udostępniania plików wideo), takie jak relacje czy transmisje na żywo, piosenki i teledyski, zdjęcia lub filmy, które swoją tematyką, wydźwiękiem i estetyką promują patologiczne postawy. Zdaniem autorów raportu „Patotreści w Internecie” [8], najpopularniejszymi patotreściami wśród małoletnich są jednak patostreamy, czyli emitowane w czasie rzeczywistym transmisje, podczas których eksponowane są kontrowersyjne (szkodliwe, a także i nielegalne) zachowania [9] ich twórców oraz uczestników.

Zjawisko internetowych patotreści, a więc demoralizującej zawartości medialnej, prezentującej zachowania niezgodne z normami społecznymi, swoim zasięgiem obejmuje różne formy internetowej twórczości. Do treści tego typu zaliczyć należy wszelkie materiały dostępne w Internecie (zwłaszcza na platformach społecznościowych i udostępniania plików wideo), takie jak relacje czy transmisje na żywo, piosenki i teledyski, zdjęcia lub filmy, które swoją tematyką, wydźwiękiem i estetyką promują patologiczne postawy.

Patologiczne transmisje na żywo składają się z kilku stałych, charakterystycznych dla streamów elementów, które są obecne w każdym przekazie tego typu – są to m.in. komentarze widzów odczytywane przez syntezytor mowy oraz komunikaty zachęcające do subskrypcji kanału/profilu twórcy. Jeżeli transmisja połączona jest ze zbiórką pieniędzy, na ekranie widoczne są również nakładki prezentujące cel zbiórki oraz wiodących darczyńców (tzw. top donejtorów). Najbardziej spektakularne momenty transmisji (bójki, wandalizm) określane są mianem „dymów” i cieszą się największą popularnością wśród widzów. Niejednokrotnie to właśnie „dymy” decydują o „fejmie” (rozpoznawalności, popularności) twórców – tzw. shoterzy wycinają fragmenty (shoty) z wielogodzinnych transmisji i tworzą kompilacje najlepszych momentów, przyczyniając się tym samym do zwiększenia zasięgów streamerów.

Według badania przeprowadzonego na zlecenie Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę [10], zdecydowana większość (84 proc.) badanych nastolatków w wieku 13–15 lat słyszała o patotreściach w sieci. Wśród powodów oglądania treści tego typu, ciekawość wymienia się jako najczęstszy z nich (wskazuje ją 75 proc. badanych). Nastolatki najczęściej oglądają shoty, czyli fragmenty transmisji na żywo (73 proc. badanych). Badani, którzy oglądali patotreści w sieci, wyraźnie wskazali, że było to dla nich niepokojące doświadczenie – stwierdziło tak 88 proc. respondentów. Ich zdaniem są to materiały szkodliwe, zachęcające do naśladowania patologicznych zachowań (87 proc.), które powinny być zakazane (82 proc.).

62

O wpływie patotreści na małoletnich widzów decyduje zwłaszcza silna pozycja mediów, w których materiały tego typu są publikowane. Twórcy znani z YouTube’a i Instagrama, a więc youtuberzy i influencerzy, są postrzegani przez nich jak obdarzone statusem gwiazdy wzory do naśladowania. Niestety, obecne w sieci patotreści – prezentowane niejednokrotnie przez idoli młodych ludzi – zawierają w sobie wiele szkodliwych elementów, takich jak przemoc fizyczną i psychiczną, wandalizm, spożywanie alkoholu czy zażywanie substancji psychoaktywnych. Demoralizujący charakter patotreści jest więc niewątpliwy.

KONTROLA NAD EKSPANSJĄ NIEODPOWIEDNIH TREŚCI

Wspomniany podział treści online nieodpowiednich dla małoletnich (Rysunek 1) miał na celu nie tylko rozróżnienie dwóch (pozornie jednorodnych) grup treści nieodpowiednich, ale również wyeksponowanie oddzielnych działań, których podjęcie mogłoby przyczynić się do ograniczania ich występowania. Treści nielegalne wymagają bowiem podjęcia odpowiednich kroków na gruncie prawnym, do ich zwalczania niezbędne więc będzie wykorzystanie (a niejednokrot-

nie także i nowelizacja) instrumentów legislacyjnych. Z kolei treści szkodliwe (a więc legalne z prawnego punktu widzenia) wymagają zastosowania zupełnie innych metod, opartych na działalności edukacyjnej i mechanizmach technologicznych. Tym samym można zauważyć, że ochrona małoletnich przed nieodpowiednimi treściami internetowymi może być realizowana zarówno przez instrumenty tzw. twarde (prawo i narzędzia techniczne, takie jak blokady rodzicielskie), jak i miękkie (kampanie informacyjne i edukacyjne). W tym kontekście szczególnie istotną funkcję pełnią kampanie społeczne, które mają na celu uświadomienie, jak ważna jest ochrona małoletnich.

Jednym z przykładów jest inicjatywa Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Internet to okno na świat, cały świat”, która dotyczyła problemu kontaktu dzieci i młodzieży ze szkodliwymi treściami w świecie online. Badania wykazały, że w świecie wirtualnym ponad 70 proc. dzieci ma styczność z przemocą, ponad 50 proc. zetknęło się z pornografią, zaś tylko 20 proc. rodziców korzysta z narzędzi do filtrowania szkodliwych treści.

Dostrzeżono konieczność ochrony dzieci i młodzieży przed nieodpowiednimi treściami w Internecie, dokonując sprecyzowania w kierunku audiowizualnych usług medialnych dostępnych na żądanie. Jednym z przejawów tego zjawiska jest wydanie *Kodeksu dobrych praktyk w sprawie szczegółowych zasad ochrony małoletnich w audiowizualnych usługach medialnych na żądanie*, który miał umożliwić ochronę małoletnich przed dostępem do audycji lub innych przekazów zagrażających ich fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi (w tym przed dostępem do treści pornograficznych) [11].

63

OCHRONA MAŁOLETNIICH – ZADANIE DLA WSZYSTKICH

Media pełnią w społeczeństwie wiele różnych funkcji. Nie można zapominać, że mogą mieć także pozytywny wpływ na dzieci. Wraz z rozpowszechnieniem mediów pojawił się e-learning, czyli nauczanie/kształcenie na odległość przy pomocy odpowiednio zaprogramowanej platformy. Innym przykładem jest udzielana za pośrednictwem Internetu pomoc psychologiczna. Jednak ochrona małoletnich przed nieodpowiednimi treściami medialnymi stanowi jedno z największych wyzwań współczesności. Ze względu na fakt, że dzieci stykają się z mediami od najmłodszych lat – poczynając od nawyku konsumpcji mediów przez rodziców przez zachowania medialne rówieśników, aż na różnych formach edukacji kończąc – ochronę małoletnich przed szkodliwymi treściami medialnymi należy wdrażać we wszystkich wspomnianych elementach ich życia społecznego. Oznacza to, że kwestia ta wymaga szerokiego, interdyscyplinarnego podejścia i zaangażowania wielu podmiotów. Choć kreowanie oraz zapewnianie

skutecznego przyjmowania i wdrażania odpowiednich przepisów i polityk jest zadaniem administracji rządowej, to jednak – w imię dbałości o najlepiej pojęty interes dziecka – sprawa ochrony małoletnich przed szkodliwymi treściami medialnymi powinna angażować całe społeczeństwo, w tym najbliższe otoczenie dzieci: ich rodziny, szkoły oraz inne instytucje zapewniające opiekę czy edukację – zarówno te pozarządowe, jak i te na wszystkich poziomach administracji państwowej.

LITERATURA CYTOWANA

- [1] M. Bogunia-Borowska, 2012, *Fenomen telewizji. Interpretacje socjologiczne i kulturowe*, Kraków, s.15-20.
- [2] T. Gackowski, 2013, *Władza na dywaniku. Jak polskie media rozliczają polityków? Nowy model komunikacji politycznej*, Toruń, s. 30.
- [3] T. Goban-Klas, 2004, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa, s. 267-268.
- [4] T. Gackowski, op. cit. s. 42.
- [5] Z. Polak, 2014, *Szkodliwe treści* [w:] A. Wrzesień (red.), *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów*, s. 96–100, Fundacja Dzieci Niczyje i NASK, Warszawa.
- [6] *Illegal and harmful content on the internet. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM (96) 487 final, 16 October 1996.
- [7] J. Gligorijević, 2019, *Children’s Privacy: The Role of Parental Control and Consent*, “Human Rights Law Review”, vol. 19
- [8] M. Kępka, 2019, Charakterystyka zjawiska patotreści [w:] S. Wójcik, Ł. Wojtasik (red.), *Patotreści w internecie. Raport o problemie*, s. 9-18, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę i Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa.
- [9] Jedną z odmian patostreamów są drunkstreamy – transmisje na żywo, podczas których uczestnicy spożywają alkohol w dużych ilościach. Za przykład może posłużyć przygotowywanie tzw. Kociołka Menelixa przez Daniela Magiala, jednego z najpopularniejszych patostreamerów w Polsce. Zob. Rybski s.84, *Daniel Magical Kociołek Menelixa*, 16.03.2018 r., dostępny na YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=5m-WjXRmcJM> (dostęp: 31.12.2019 r.)
- [10] Badanie przeprowadzono wśród polskich nastolatków w marcu i kwietniu 2019 r. przez firmę Puzzle Research na zlecenie Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę dzięki wsparciu Orange Polska. Zob. K. Makaruk, *Skala problemu* [w:] S. Wójcik, Ł. Wojtasik (red.), *Patotreści w internecie. Raport o problemie*, s. 9-18, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę i Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa 2019.
- [11] <http://www.bezpieczneinterneciaki.pl/wp-content/uploads/2014/12/ochrona-maloletnich-w-internecie-kodeks-iab-polska-2014.pdf>.

THE PROTECTION OF MINORS AGAINST HARMFUL WEB CONTENT A RECONNAISSANCE

SUMMARY

This article addresses the issue of protecting minors from inadequate content available online. By mentioning the leading theories from sociology and media studies, the text discusses the impact of the media on recipients (not only the youngest ones). The authors recall the typology of content inadequate for minors developed by the European Commission, and also characterise the most dangerous current phenomena: pathostreaming and sharenting.

Key words: media, protection of minors, web, sharenting, pathocontent

Dagmara Sidyk

dagmara.sidyk@uw.edu.pl

Doktorantka nauk o mediach oraz absolwentka prawa na Uniwersytecie Warszawskim, edukatorka medialna. Uczestniczka licznych projektów badawczych. Członkini zespołu redakcyjnego czasopisma naukowego Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej „Central European Journal of Communication”. Jej zainteresowania naukowo-badawcze obejmują m.in. prawo mediów, monitoring mediów oraz oddziaływanie mediów. W wolnych chwilach podróżuje oraz stara się nadrobić serialowe zaległości.

Marlena Szyber

marlena.szyber@uw.edu.pl

Doktorantka nauk o mediach oraz studentka V roku prawa na Uniwersytecie Warszawskim. Członkini zespołu Laboratorium Badań Medioznawczych UW, z którym zrealizowała kilkanaście projektów badawczych. Założycielka i wiceprezes Koła Naukowego Analiz Medioznawczych. Współredaktor monografii „Retoryka w praktyce medialnej” i „Pokoleniowe spojrzenie na media”. Naukowo zainteresowana m.in. prawem mediów, etyką dziennikarską i socjologią. Prywatnie zapalona podróżniczka.

